

ЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПЕРШОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ (СТАРОГО СТАТУТУ) 1529 РОКУ

КАЧИНСЬКА Мар'яна Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ

В статті розглянуто значення і основні положення Першого Литовського Статуту (Старого Статуту) 1529 року. Обращено особливу увагу на правову регламентацію діяльності суду і процесу судопроизводства. В статті розглянуто окремі аспекти судової системи Великого князівства Литовського в відповідності з положеннями Статуту 1529 року.

Ключові слова: суд, злочин, Литовський Статут 1529 року, правовідносини, кодифікація, судова система, систематизація.

Систематизація законодавства про органи охорони правопорядку державних утворень та території сучасної України відбувалась протягом тривалого періоду часу, у різні історичні епохи. У 16 столітті частина території сучасної України входила до складу Великого князівства Литовського. У цей період відбувалось нормативне закріплення повноважень та функцій судових органів та інших структур, які були наділені князем владними повноваженнями. Вчені звертають увагу на зростання інтересу до питання про виникнення української державності та права [1, с.68-71; 2, с.60-64; 3, с.36-42; 4].

Означене свідчить про актуальність дослідження систематизації законодавства про органи охорони правопорядку, тому що повноцінне функціонування суспільства та держави можливе за наявності ефективної та сталої системи охорони правопорядку. З огляду на це, дослідження основних положень Першого Литовського Статуту

(Старого Статуту) 1529 року стає особливо актуальним. На сьогодні в українській правовій науці питання систематизації законодавства про органи охорони правопорядку завдяки науковим працям О. М. Бандурки, О. О. Бандурки, В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, А. Т. Комзюка, Н. П. Матюхіної, Р. С. Мельника, С. В. Петкова, О.Н. Ярмиша та ряду інших авторів набули певного наукового з'ясування, проте дослідження процесу систематизації не можна вважати завершеним. Означене пов'язано з існуванням значної кількості розпорошених нормативно-правових документів, що діють у сфері охорони правопорядку.

Продовженням наукової роботи над зазначеною проблематикою є дана стаття, новизна якої полягає в тому, що дослідження основних положень Першого Литовського Статуту (Старого Статуту) 1529 року здійснюватиметься через призму адміністративного, конституційного, цивільного та кримінального права. Таким чином, досягти мети даної статті планується через вивчення наукового, історичного досвіду у сфері теоретичного визначення та нормативного закріплення вказаних категорій із подальшим формулюванням власних висновків.

У другій половині 16 століття частина території західної та центральної України входила до складу Великого князівства Литовського. Одним із визначних факторів, що сприяли зросту у Литовській державі української культури, було національне українське право, стародавні народні правничі

звичаї. Кінець 14 століття і до 16 століття був періодом панування у Великому князівстві Литовському народного звичаєвого «руського» права, норми якого застосовувались до суспільного життя не тільки виключно на етнографічно українських і білоруських територіях, але й у самій Литві. Безперечним є те, що вплив звичаєвого білоруського права і мови також був значним [5, с.433].

Визначальним у державотворчій сфері 16 століття було прийняття Литовських Статутів. Вони були представлені як:

- Литовський Статут 1529 року (Старий Статут або Перший Литовський Статут);
- Статут Великого князівства Литовського 1566 року (Волинський Статут);
- Статут Великого князівства Литовського 1588 року (Новий Статут).

Усі три Статути знаходились у безпосередньому зв'язку один з одним: перший Статут став джерелом для другого, а другий джерелом для третього; саме тому зміст першого Статуту уточнюється, деталізується та отримує свій розвиток у положеннях наступних нормативних документах. З цього приводу історик І. Малиновський вказує, що, зважаючи на такий взаємозв'язок вказаних пам'яток історії, доцільно їх розглядати як редакціями Литовських Статутів [6, с.1].

Лещенко Р.М. вважав, що попри те, що в кожній «руській» землі, що входила до складу Литовсько-Руської держави, існували свої партикулярні закони – привілеї земські, договірні листи та ін., Руська Правда з її основними правовими положеннями була тим загально-правовим збірником, який об'єднував правове життя Литовського-Української держави майже до самого видання першого Литовського Статуту (1529 р.) [5, с.434].

Епоха та умови, у яких виник Перший Литовський Статут, мали дуже вигідні, по відношенню до інших подібних середньовічних кодексів Західної Європи, Польщі і Російської держави, відмінні риси. У Великому князівстві Литовському у часи кодифікації Першого Литовського Статуту правова думка, у порівнянні з церковно-схоластичними теоріями, які панували у вказаній сфері в інших країнах Європи у період прийняття аналогічних феодальних кодексів,

були розвинуті значно краще. До 16 століття досягли значних успіхів просвітництво та культура народів, що входили до складу Великого князівства Литовського, столітню традицію уже мала і ділова актова писемність на старобілоруській мові [7, с.11].

Литовський статут (1529 р.) по завершенню детального обговорення був прийнятий сеймом у м. Вільнюсі 29 вересня 1529 року. Означений нормативний документ було розподілено на 13 розділів та 264 статті або артикули. Норми державного права, основоположні засади інших галузей права знайшли своє відображення у перших трьох розділах. Відносини у сфері сімейного та спадкового права були регламентовані нормами п'ятого розділу. У шостому розділі врегульовувались правовідносини у сфері кримінального права, у восьмому – земельного права, у дев'ятому – лісового та мисливського. Цивільно-правові відносини регулювались положеннями одинадцятого розділу Литовських Статутів (1529 р.), а кримінально-процесуальні були регламентовані нормами дванадцятого та тринадцятого розділу означеного правового акту [8, с.22]. У вказаному нормативному документі отримали юридичне закріплення основи суспільного та державного устрою, правове положення класів, знаті (прошарків) і соціальних груп населення, порядок освіти, склад та повноваження деяких органів державного управління та суду [9, с.47].

Розглядаючи положення Литовського Статуту (1529 р.), Т. І. Ісманицька вказує, що його унікальність полягає у тому, що кодифікаторам, внаслідок значної теоретичної роботи, вдалося створити таку систему права, яка була однаково прийнята в усіх кінцях величезної різноманітної держави. Вказаний нормативний документ органічно поєднав деякі положення Руської Правди, норми звичаєвого (українського, білоруського, литовського) права, ряд пунктів з польського та німецького суддебників, зокрема, Саксонського Зерцала. Останній значною мірою вплинув на формування правових систем Центральної Європи [10, с.98].

Зважаючи на вагоме місце суду у системі органів охорони правопорядку, доцільно розглянути правове закріплення принципів

судоустрою та судочинства у Великому князівстві Литовському відповідно до положень Першого Литовського Статуту.

Статут 1529 року містив ряд прогресивних норм, у яких знайшли своє місце ідеї гуманізму. Так, у статті 7 розділу I проголошувалось, що ніхто не повинен нести покарання за чужу провину, а кримінальні покарання слід виносити тільки тим особам, винність яких встановлено судом. У статті 27 розділу VII встановлювались терміни давності кримінального переслідування:

- за найбільш тяжкі злочини - 10 років;
- за менш тяжкі злочини – 3 роки [9, с.48].

У статті 7 розділу VII була проведена спроба обмежити джерела кріпацтва («холопства»). Вільна людина за скоєння злочину не повинна була передаватись у вічне рабство. Положення Статуту також визначали правове положення жінок і дітей, порядок укладення шлюбу. Проголошувалась обіцянка великого князя не видавати насильницьким способом дівчат заміж, а лише виключно за їх згодою. Деяко подібним був також порядок призначення опікунів неповнолітнім дітям, які залишились без піклування батьків [9, с.49].

У Першому Литовському Статуті були також передбачені окремі принципи здійснення судочинства. Так, наприклад, затверджувалось правило, що багаті та бідні особи повинні бути судимі тільки за положеннями викладеними у Статуті. Перший Статут передбачав принцип гласності здійснення судочинства, формальної рівності сторін у процесі, право обвинуваченого на захист за участю адвоката. Поряд з цим гарантувалось право збереження привілеій та пільг феодалів. Це призводило до цілковитого нехтування правами бідних людей, до їх безправності і до концентрування всієї повноти прав у руках великих феодалів [9, с.49]. Фактично за феодалами закріплювалась необмежена та постійна влада над селянами. Безправність останніх була відображена у нормі про фактично безправне вбивство селянина. Так, за вбивство селянина його власнику винний повинен був заплатити лише «головщину» (певну сумму

грошей), яка повинна була покрити збитки завдані пану [11, с.116].

Проте само по собі формальне проголошення рівності прав багатих та бідних, власника та кріпака у феодалний період уже було прогресивним та демонструвало високий розвиток правової думки.

Положення Першого Статуту також передбачали можливість залучення до судового процесу адвоката. Ним міг бути тільки шляхтич, уродженець Великого князівства Литовського, який мав нерухоме майно (тобто був «осілим») та мав дозвіл суду до заняття адвокатською практикою, пристойної поведінки та знав місцеве право. Окрім участі адвоката, для захисту прав сторони дозволялось процесуальне правонаступництво, коли одна особа передавала всі свої права та обов'язки іншій особі [9, с.51].

Статут 1529 року встановлював та регламентував судово-процесуальне право. Суд у період феодалізму був основним органом охорони правопорядку. Його діяльність була направлена на обмеження свавілля окремих феодалів, на підвищення авторитету права. Суд у той час знаходився у центрі суспільного життя шляхетської знаті (стану) [9, с.49].

Вся судова система Великого князівства Литовського за Статутом 1529 року будувалась за класово-родовим принципом. Найвищим судом у державі був великокняжий суд. До його складу входили великий князь разом з панами-радами або лише пани-ради, яких назначав сам князь чи радою комісарів. До юрисдикції великокняжого суду входили справи феодалів і дуже рідко справи простих людей

Судові функції на місцях виконували посадові особи місцевого управління, такі як:

- воєводи;
- старости;
- державці та ін.

Вони здійснювали судочинство самостійно та могли делегувати функції своїм намісникам з представниками місцевої шляхти. Такі суди розглядали і судові питання стосовно шляхти, тому що феодално-залежних людей судили їх пани. Окремі справи у відношенні простих людей розглядались копними судами. Міщани судились у війтовсько-крамарських судах [9, с.50].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто значення та основні положення Першого Литовського Статуту (Старого Статуту) 1529 року. Звернута окрема увага на правове регулювання діяльності суду та процесу здійснення судочинства. У статті проаналізовано основні аспекти судової системи Великого князівства Литовського відповідно до Статуту 1529 року.

Отже, Перший Литовський Статут 1529 року був свого часу визначним кодифіковим нормативним документом, він базувався на звичаєвому праві Київської Русі, Литви, білоруських земель, положеннях Руської Правди, Саксонського Зерцала, судовій практиці та польських суддебниках. Унікальність саме Статуту 1529 року полягає у тому, що у його основу було покладено акумульовані новітні погляди тогочасної епохи, він заклав основу для подальших редакцій та створення Другого (Волинського Статуту) 1566 року та Третього (Новий Статут) 1588 року Литовських Статутів.

Література

1. Дмитришин Ю.Л. Хелмінське земське та хелмінське сільське право / Ю.Л. Дмитришин // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 74. – С. 68-71;
2. Турчак О.В. Історико-правові засади функціонування українських господарських колективів у міжвоєнній Польщі (1918-1938 рр.) / О.В. Турчак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 27. – С.60-64;
3. Сенидяк Н.М. Стан дослідження проблеми механізму правоутворення / Н.М. Сенидяк // Наше право. – 2013. – № 7. – С.36-42;
4. Боярська, З. І. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / З. І. Боярська; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 278 с.;
5. Лашенко Р.М. Впливи права українського на суспільне життя XIV-XV віків у Великому князівстві Литовському // Антологія української юридичної думки. В 6 т. Том 2: Історія

SUMMARY

The article is devoted to the problem of the values and guidelines of the First Lithuanian Statute (Old Charter) in 1529. Special attention pays to the legal regulation of the court and justice process activity. In the article attention pays to some aspects of the judicial system of the Grand duchy of Lithuania under the Charter in 1529.

держави і права України: Руська Правда. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – С. 433-443;

6. Малиновський І. Учення о преступлении по Литовскому Статуту. [Текст]. – Київ. – Типографія Імператорського Університета св. Владимира. – 1894. – VII, 172, L с.;

7. Кубилюс Й. Первому Литовскому Статуту - 450 лет / Й. Кудильюс // Первый Литовский Статут 1529 года: материалы республиканской научной конференции. Вильнюс, 1982 год. – Вильнюс.: «Вайздас», 1982. – С.11-13;

8. Атаманова Н.В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права / Н.В. Атаманова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. - №10-1. – Т.1. – С.22-24;

9. Юхо И. А. Основные черты судостроительства и судопроизводства по статуту Великого княжества Литовского 1529 года / И.А. Юхо // // Первый Литовский Статут 1529 года: материалы республиканской научной конференции. Вильнюс, 1982 год. – Вильнюс.: «Вайздас», 1982. – С.47-51;

10. Ісманицька Т.І. Заставні правовідносини за першим Литовським Статутом 1529 р. / Т.І. Ісманицька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. - №1. – С. 92-99;

11. Шекера И.М. Литовские статуты и правовое положение крестьян Украины в XVI веке / И.М. Шекера // Первый Литовский Статут 1529 года: материалы республиканской научной конференции. Вильнюс, 1982 год. – Вильнюс.: «Вайздас», 1982. – С.112-118.